

Svým způsobem považují za štěstí sociologie, tj. většiny sociologů, že pod tlakem potřeb doby, formulování politik a vytváření politických subjektů a zápasu o moc nepodlehli pokušení vyjadřovat se s přehnaným sebevědomím a ukvapeně k aktuálním událostem a dávat jim, třeba i v dobré víře, že tak činí mimo ideologii, nakonec zase jen ideologicky zatížená vědecká pojmenování a produkovat jednoduché recepty na řešení konkrétních problémů. Zatím si sotva kdokoli z nás může činit vyšší nároky, než že přispívá svým dílčím střípkem do celkového obrazu poznání, z něhož ti, kteří budou nejmoudřejší, dříve či později vyvodí odpovídající generalizace a i srozumitelná a zájem vzbuzující doporučení pro formulaci dlouhodobých demokratických strategií.

Předpokladem takových závěrů je ovšem vybavenost vědeckého pracovníka občanskou odvahou. „Neideologické“ poznání, o něž zajisté má věda usilovat, narazí v okamžiku, kdy je zveřejněno ve srozumitelné podobě, vždy na ideologické a politické bariéry. V takové chvíli je otázkou morálního rozhodnutí, zda zjištěný poznatek publikovat a v jaké podobě. Zatím máme zkušenost, že mnozí projevují značnou aktivitu při formulacích odsuzujících již dějinami odsouzenou minulost, popř. to, v čem spatřují její pokračování dnes. Opatrnější býváme při formulaci poznatků, při nichž bychom se mohli dostat do konfliktu s ideologií v současné době v té či oné míře převládající. Již při formulaci předmětu a hypotéz výzkumu se někdy sociologové vyhýbají otázkám, na které by se z procesu bádání mohla vynořit nepříjemná odpověď. V každém případě, škola přizpůsobivosti poskytnutá minulým režimem ještě zřejmě stále působí a nedostatek statečnosti je jednou z překážek rozvoje sociologie i dnes, v podmínkách demokracie.

Kolega Matějů zcela správně odmítá pseudodemokratismus jako princip řízení vědy a kritizuje vlažnost části sociologů k výzvám volajícím po vyšší výkonnosti. Na tom všem jistě hodně je a nesporně to upozorňuje na jeden ze stěžejních problémů naší sociologie... Mnohá fakta a zkušenosti však svědčí o tom, že přechod od stavu typického pro osmdesátá léta k podmínkám stimulujícím výkon a k následnému zvýšení výkonnosti je dosti složitý proces, který vyžaduje čas na získávání poznatků a zkušeností, zodpovědně usměrňované zkušenějšími vědeckými pracovníky, jakož i vytváření řady dalších nezbytných podmínek. Na druhé straně snahy o uplatňování autoritativního byrokratického řízení pod zástěrkou meritokratického principu, sebepřeceňování a arogance sebevědomých vědců, pohrdání tzv. outsidersy a odlišnými názory působí na rozvoj vědecké práce zcela určitě stejně inhibitivně jako pseudodemokratismus a rovnostářství.

Jedním z dalších inhibitivních činitelů vývoje naší sociologie je její mimořádná roztržičnost do četných proudů, institucí, oddělení, týmů a týmečků, popř. individuálních aktivit. Je to jistě míry nutný důsledek prosazení správného pluralitního principu. Ale trochu jsme to přehnali. Od roku 1990 se ze sociologické obce postupně vytrácí nejen možnost přímých kontaktů a vzájemné informovanosti, nýbrž i základní duch stavovské solidarity a kolegiálních vztahů. Dokonce i v měřítku téhož ústavu je nezřídka tak či onak maskovaný týmový či individuální egoismus povyšován nad celkové potřeby a zájmy instituce. Ani výskyt osobních nevraživostí není ničím mimořádným. Normální vědecká diskuse je za těchto okolností mnohdy chápána kritizujícími i kritizovanými jako nástroj vyřizování osobních nebo mocenských záležitostí spíše než jako nástroj hledání pravdy. A opět: vývoj po roce 1989 je výsledkem působení všech, kteří se jej zúčastnili, zejména těch, kteří na něj po delší dobu vykonávali významný vliv. Je na nich, aby, pokud možno ve vzájemné kooperaci, překonávali slabiny české sociologie a dále kultivovali její pozitivní stránky.

Pavel Machonin

Vidím to „trochu“ jinak

Kolega Matějů žije ve svém vlastním světě. Jak vidno, není mu co závidět. Stejně jako řada z nás, i on se trápí. Vyjádřit se ke všem otázkám a sebejistým odpovědím, které jsou v *Lekci z vývoje české sociologie* navrženy, by asi vydalo na samostatné číslo Sociologického časopisu. Nicméně jsem opravdu ráda, že si někdo konečně našel čas a otevřel diskusi o naší sociologii.

Druhý rok učím na FSV UK a problémy české sociologie vidím takto:

1. *Zahraniční zkušenost mi, pokud jde o výuku, k ničemu není.* Strávila jsem několik měsíců na London School of Economics and Political Science a mimo jiné jsem tam pečlivě docházela na nejrůznější přednášky a semináře. Zásadní rozdíl jsem však shledala pouze mezi „našimi“ a „jejich“ studenty a studovny. Stručně řečeno: na LSE studují mimořádně motivovaní studenti z celého světa, zřejmě z elitních středních škol a mají zde perfektně vybavené studovny otevřené do 22 hod. včetně sobot. Lze vůbec zkušeností z vysokého školství v zahraničí využít při úvahách o výuce sociologie u nás? Nemáme daleko prozaičtější problémy?

2. *Zázemí pro výuku je zcela nedostatečné.* Trpce jsem se zasmála nad výrokem, že nestačí „poslat studenty (...) do knihovny a nutit je číst klasické teorie“. Prakticky nemám, kam bych studenty poslala. Literatury je zoufale málo a to málo se velmi obtížně shání. Dosud tu byla alespoň knihovna Středoevropské univerzity (která jistě problém neřešila). Tu však přenecháváme bez slova protestu maďarským (nebo snad polským?) kolegům. Nedávno se mě jedna zahraniční kolegyně ptala, proč SEU Petr Matějů tolik pomlouval a proč jsme (my čeští sociologové) dopustili, aby byla (včetně knihovny) vystrnaděna. Bylo mi stydno.

3. *Úroveň středního školství ještě zdaleka není taková, jaká by měla být.* Většina našich studentů neumí číst. Mám tím na mysli schopnost zamyslet se nad textem, shrnout hlavní myšlenky, udělat si vlastní závěr či názor a ten svým kolegům srozumitelnou formou sdělit. Pro příliš mnoho z nich je navíc nadlidským úkolem přečíst dvě knihy týdně (především je však sehnat). Někdy mám pocit, že se budu muset smířit s tím, že v nastupující generaci čte už jen několik podivínů, a hledat nějakou avantgardní metodu výuky bez literatury. Nicméně věřím, že dobře vybavená knihovna s velkou a pohodlnou studovnou by v tomto směru značně pomohla.

4. *Možnosti pro praktickou aplikaci teorií jsou velmi omezené.* Nelze než souhlasit s tím, že kromě teorií je třeba předkládat studentům reálný výzkumný „materiál“. Přednáším tak zvané základní kurzy a vedu k nim semináře. Nemohu vystačit s vlastní výzkumnou činností. Nemohu totiž zkoumat, kde co. Potíž je v tom, že akademická data jsou příliš akademická a se soukromými firmami je bez peněz těžká domluva. Je ovšem pravda, že neumím získávat granty. Pokrytectví, jehož jsem byla svědkem na dvou oponentních řízeních souvisejících s vyplacením grantu, jsem za svůj život užila dost a dosud jsem v sobě nenalezla sil se do této praxe zapojit znovu. Situace by možná byla lepší, kdyby jednotlivé agentury všechny práce, za něž vyplatily grant, zpřístupnily veřejnosti, a to s uvedením nákladů, jmen oponentů, jejich hodnocení, sponzora a částky, která byla vyplacena řešitelům. Byla bych ochotna alespoň o některých z těchto děl referovat v SČ. Možná bych nezůstala sama.

5. *Podmínky pro otevřenou soutěž, která by dávala smysl, zde prostě nejsou.* Protože není oč soutěžit, soutěž se alespoň simuluje. Každoroční přerozdělování několika stovek a nutnost účastnit se byrokraticky nařízených a v zásadě zbytečných rekonkursů člověka spíše ponižuje než motivuje.

6. *Perspektivy výuky sociologie na FSV.* Nevím, jak jsou na tom ostatní katedry, ale my jsme letos byli nuceni přijmout více studentů než dosud (45). Naši studenti jsou totiž prý „dražší“ než studenti jiných fakult. Na takové zvýšení nejsme vůbec zařizeni. Už dnes není nic neobvyklého, sedí-li studenti na zemi, na oknech – prostě, kde se dá. Kapacita tzv. počítačové učebny je také více než využita. Ve studovně naší knihovny je místo cca pro 15 osob. Budeme studenty, kteří ve své většině zatím stále ještě nejsou dobře připraveni pro vysokoškolské studium, a to navíc v situaci, kdy není dostatek ani té základní literatury, vyučovat v přecpaných učebnách, kde pro hluk z ulice nelze otevřít okno, a neosobně (tudíž bez věcné zpětné vazby) je „bodovat“ podle amerického vzoru? Bude mít takové „vzdělávání“ vůbec nějaký smysl?

Nevěřím, že lze dosáhnout něčeho praktického, budeme-li zcela mechanicky přebírat postupy, které (kdo ví zda skutečně) fungují ve společnosti jiného typu a především ve zcela jiných podmínkách. To není provincialismus. To je realita. Provincialismus spíše spočívá v tom, tváříme-li se, že vše je v zásadě normální a to, co dělájí jinde, musíme dělat také. Soudím, že bychom neměli zapomínat, že *přes všechnu snahu je obor ještě stále zpustošený*. Neměli bychom diskutovat o problémech tohoto typu? Chceme s tím vůbec něco udělat?

V této souvislosti mě na onom semináři, kde kolega Matějů neuplatnil svůj neohlášený příspěvek, zaujal proslov předsedy ISA I. Wallersteina, který mimo jiné hovořil o tom, že dosavadní praxe formalizovaných celosvětových konferencí a zasedání podobného typu se evidentně přežila a že je třeba hledat jiný způsob spolupráce a komunikace. Neměli bychom se pokusit nějaký najít také my, nebo to nemá smysl? Je vůbec nějaká generace (sociologů) za námi? Ptám se, protože ve svých 45 letech ještě stále patřím na všech „sezeních“ k těm nejmladším.

Na závěr nechť mi čtenář laskavě dovolí vyjádřit údiv. Nechápu, proč náš kolega svoji „Lekci“ primárně adresoval zahraničnímu posluchačstvu. Očekával snad, že reakce takového publika bude zasvěcenější než českých sociologů? Komu a proč svoji lekci udílel? Možná, že vlastně udělal dobře. Jeho zahraničním spolustolovníkům snad s konečnou platností došlo, že naše společnost se skutečně téměř v ničem nepodobá té jejich. Osobně se za tento výkon Petra Matějů tak trochu stydím, to ho však jistě nezajímá.

Jadwiga Šanderová

Česká sociologie je pouze taková, jací jsou čeští sociologové

Petr Matějů svým příspěvkem *Posttotalitní trauma české sociologie* iniciuje novou diskusi o krizi české sociologie. V mnohém s ním souhlasím. Jistě, česká sociologie by měla produkovat více a kvalitnějších statí jak doma, tak v zahraničí, čeští sociologové by měli být více vidět a slyšet v domácích diskusích, zkrátka česká sociologie by měla být mnohem lepší, než je. A nejen proto, jak nabádá Matějů, abychom se dostali do „trvalé přítomnosti ve vědomí ekonomů a politiků jako seriózní partner předkládající jasně formulovanou, znalostí terénu podloženou a dobře argumentovanou odbornou stanoviska“.¹

Většinu z toho, co Matějů artikuloval, dobře rozumím. Některé nejasnosti však jeho příspěvek vzbuzuje. Především, poněkud nejasná je mi jeho snaha hledat jakoby kolektivní vinu za daný stav a jeho volání po kolektivní nápravě věcí. Petr Matějů sám dobře ví, že věda jakožto vysoce kreativní činnost je velmi individuální (a nic na tomto faktu nemění skutečnost, že mnohé práce jsou výsledkem týmové spolupráce a jsou prezentovány jako práce spoluautorské). A ten, kdo je ve vědě úspěšný, to jest ten, kdo je každoročně autorem několika publikovaných statí v recenzovaných časopisech, kdo pravidelně produkuje monografie, kdo je citován, kdo je zván jako „expert“ do diskusních klubů v rozhlase a televizi atd., nemůže přece mít pocit viny z toho, že vedle něj existují kolegové, kteří takovému atributu nemají, úspěšní nejsou, ale kteří přesto ve svém povolání dál klidně přežívají. Pokud ovšem, jak naznačuje Matějů, stále v našem akademickém světě existují zaměstnavatelé, kteří i těmto vědcům dávají měsíčně mzdu, je jakákoliv diskuse na toto téma marná.

Celkově mám dojem, že optika Matějů je poněkud rozostřena faktem, že se u nás pohybuje především v prostředí Akademie věd, jejíž zaměstnanci mají jediný cíl: dělat vědu. Když jsme před několika měsíci s Ivo Možným dokončili své editorské práce nad posledním číslem Sociologického časopisu roku 1994, které vznikalo v Brně, vyjádřili jsme na úvodních stránkách svůj povzdech nad nenormálností stavu v naší vědě, která je institucionálně rozdělena na ty, kdo bádají v Akademii, aniž nesou odpovědnost za výuku, a na ty, kdo učí na univerzitách, a jsouce zavaleni pedagogickou a administrativní prací, jen s vypětím všech svých sil nalézají prostor pro badatelskou činnost. Nicméně musí si ho nacházet a já vím, že si ho i nacházejí. Proto výrok, že na českých sociologických katedrách se přednáší bez toho, že by vyučující čerpali z výsledků výzkumů, které sami provedli, a že se výzkumu stavějí nové překážky, je, zdá se mi, příliš generalizující. Pokud tomu tak někde skutečně je, je to pošetilost sama. Vždyť jedním z cílů proměn vysokých škol je právě jejich proměna v renomovaná výzkumná pracoviště.

Je dobře, že Petr Matějů otevřel problém kvality české sociologie a její budoucnosti. Nám v Brně je například upřímně líto, že z průměry pedagogických a administra-

¹) Mimochodem, tento apel bych nepřeceňoval, obzvláště ne v případě politiků. Nepodlehne představa, že pokud budeme „dobří“, politikové o nás budou automaticky a okamžitě stát. Spíše bych se přimlouval za naši přítomnost v médiích. Jejich prostřednictvím můžeme totiž pomáhat české veřejnosti porozumět tomu, jaké vzorce a jaké sociální síly formují její každodennost, a tím i odbourávat nejrůznější sociální mýty. Touto nenásilnou kultivací veřejnosti pak můžeme přispět k tomu, že – jak tomu v demokratické společnosti ani jinak nemůže být – i politická elita, která je touto veřejností volena, bude muset odpovídat těmto kultivovaným požadavkům a nárokům.